

2) автор өз гүрриндеринде шаңарақтағы келис-пеўшиликлер, турмыс ғалма-ғалы сыяқлы мәселелерди жанлы мысаллар менен қарапайым сөйлеў тили талаплары тийкарында сүүретлеген;

3) гүрриндери қурылысы бойынша ретроспектив

лик, хроникалық хэм концентрик сюжетке қурылыўы менен парьқланады;

4) автор тәрәпинен көркем сүүретлеў қурааллары да қахарманлардың хэм персонажлардың әдебий келбетин ашып бериўде белгили образлы хызметти атқарып жумсалған.

Әдебиятлар

1. Пазылов А. Мәккар хаялдың хийлеси. – Тошкент: «Yangi kitob», 2020. 48-б.
2. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: «O'qituvchi», 2005. 272- b.
3. Куронов Д. Адабиёт назарияси асослари. – Тошкент: 2008. 394-б.
4. Рахимов А. Ўзбек романи поэтикаси (сюжет ва конфликт): филол. фан.д-ри...дисс. автореф. – Тошкент: 1993. 52-б.
5. Рахимов А. Роман санъати. – Фарғона: 2001. 100-б.
6. Эшонкулов Ж. Фольклор: образ ва талкин. – Қарши: «Насаф», 1999. 172-б.
7. Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: «Шарк», 2008. 368-б.
8. Шералиева М. Эркин Аъзам қиссаларида асосий сюжет вазиятлари//Илмий хабарнома АДУ, 2017 йил №3, 77-79-бб.
9. Тўраева Б. Тарихий романларда бадий замон муаммоси: Филол. фанлари фал. д-ри (PhD) дисс... автореф. – Т.: 2018.
10. Гуломов Д. Ретроспектив сюжет хусусида айрим мулоҳазалар. //FarDU. Ilmiy xabarlar. 2021 yil №4, 128-133-bb.

РЕЗЮМЕ. Мақолада ҳикоялардаги сюжет хусусиятлари таҳлил қилинган. Тадқиқот объекти сифатида А.Пазыловнинг ҳикоялари ўрганилган. «Туш», «Турсунбойнинг уйланиши», «Ҳазил» ва бошқа ҳикояларидаги сюжет яратишдаги муаллифнинг бадий маҳорати мисоллар асосида таҳлилга олинган. Ҳикоялардаги қаҳрамон образини яратишдаги, туш мотиви, диалог ва бошқа тасвирий усулларини қўлланишдаги хусусиятлар ҳаётий воқеалар орқали берилиши илмий-назарий асосда таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируются особенности сюжета в рассказах. В качестве объекта исследования были изучены рассказы А. Пазылова. На основе примеров проанализировано художественное мастерство автора в создании сюжета в рассказах «Сон», «Плач Турсунбая», «Прикол» и других рассказов. На научно-теоретической основе проанализированы особенности создания образа героя в рассказах, использования мотивов сновидения, диалога и других изобразительных приемов.

SUMMARY. The article analyzes the features of the plot in the stories. The stories of A. Pazylov were studied as an object of research. The artistic skill of the author in creating the plot in the stories "Tush", "Crying of Tursunboy", "Hazy" and other stories was analyzed on the basis of examples. The characteristics of the creation of the hero's image in the stories, the use of dream motifs, dialogue and other pictorial methods have been analyzed on a scientific-theoretical basis.

ДЎСТЛИККА КЎПРИК БЎЛГАН ИЖОД

(Рустам Мусурмон ижоди мисолида)

Г.Қурамбоева - филология фанлари доктори, доцент
Тошкент педиатрия тиббиёт институти

Таянч сўзлар: ижод, бадий таржима, миллий колорит, образ, шеър, рамз, тасвир, табиат.

Ключевые слова: творчество, художественный перевод, национальный колорит, образ, стихотворение, символ, описание, природа.

Key words: creation, literary translation, national color, image, poem, symbol, image, nature.

Адабиётда, ижодда шундай аънаналар бўладики, ҳеч қачон эскирмайди, долзарблик хусусиятини, амалий аҳамиятини ҳам йўқотмайди. Шундай аънаналардан бири ҳар хил миллат ижодкорларининг шахсий дўстлиги, бир-бирларининг адабиётлари учун қилган ғамхўрликлари, ўзаро фикр, тажриба алмашишларининг фойдали жиҳатларидир. Бу аънанани ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш барча қалам соҳиби учун ҳам масъулиятли вазифа.

Таникли қозоқ адиби Мухтор Шаханов анча йиллар илгари адабий дўстлик ҳақида матбуотда шундай ёзган эди: “Адабиётнинг хизмати бекиёс. Улкан дарёлар бор. Улар ҳеч бир чегара, тўсикни тан олмайдилар, турли мамлакатларни кесиб ўтиб барчасига баравар оби ҳаёт улашади. Улкан ёзувчилар ҳам ўшандай дарёларга ўхшаш. Истайсизми, истамайсизми, адабиётни алоҳида катта шахслар яратади. Катта шахсларнинг дўстлиги эса халқларнинг дўстлигига айланади. Шу маънода мен Ғафур Ғулом, Ойбек, Миртемир, Шайхзодалар билан Мухтор Авезов, Собит Муқанов, Ғабит Мусреповларнинг дўстлигига доимо ҳайрат билан қарайман. Ижодкор ўз шахсининг эмас, ўз халқининг манфаати учун ҳам бошқа халқлар вакиллари билан дўстлашишга мажбур”[1].

Адабиётларнинг бир-бирлари билан алоқа ўрнатишида алоҳида ижодкорларнинг воситачилик роли жуда муҳим. Ҳеч бир адабиёт бошқа бир адабиёт билан муайян шоир ёки ёзувчи шахсиятсиз алоқа ўрната олмайди. Зеро, уларни бир-бирлари билан боғлаб турадиган “кўприк” бу - конкрет шоир ёки ёзувчи, унинг асарлари. Бу жаҳон адабиёти тажрибасида синалган ҳақиқат. Шунинг учун ҳам бир адабиётнинг иккинчи бир адабиёт билан алоқалари

тўғрисида сўз юритилганда, энг аввало, ўша адабиётдаги адабий дўстликка кўпроқ хизмат қилган ёки хизмат қилиб келаётган ижодкорнинг номи ва асарлари тилга олинади.

Ўз адабиётидан ташқари бошқа миллий адабиётларга ҳам хизмат қилиш ижодкор учун шараф. Бундай бахт ҳамма ижодкорга ҳам насиб этавермайди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, Қорақалпоғистон халқ шоири Рустам Мусурмон ижоди бу борада кўпчиликка ибрат. У қорақалпоқ адабиётининг энг яқин кадрдони. “Ўз шахсининг эмас, ўз халқининг манфаати учун” бошқа халқлар, хусусан, қорақалпоқ адабиёти вакиллари билан дўстлашди. Р.Мусурмонни рамзий маънода икки қанотли қушга ўхшатсак, унинг бир қаноти шеърятти бўлса, иккинчи қаноти бадий таржималари. Баъзан унинг таржималари шеърларидан ҳам кўпроқдек туюлади гўё. Жаҳон адабиёти, хусусан, болгар, венесуэла, поляк, фин, венгер шеърятидан қилган таржималари унинг байналмилалчилик ва дўстлик ғояларига садоқатли, ижодий тақдирини бошқа адабиётлар билан ҳам боғлаб қалам тебратиб келаётган сўз устаси эканлигини исботлайди. Пабло Неруда, Пер Лагерквист, Арон Тамаши, Альваро Юнке, Онелио Хорхе Кордосонинг ҳикоя ва қиссалари, рус адабиётидан Марина Цветаева, Белла Ахмадулина, Осип Мандельштам, Велимир Хлебников шеърлари, қорақалпоқ мумтоз шоирлари Ажиниёз, Бердақдан тортиб Ибройим Юсупов, Ўразбой Абдурахмонов, Кенгесбой Каримов, Муратбой Низанов, Шароф Уснатдинов, Бахтиёр Генжемуратов, Соғинбой Иброҳимов, Шарапатдин Аяпов каби адибларнинг насрий ва назмий асарлари Р.Мусурмон таржимасида ўзбекча оҳангларда жаранг сочди. 2021

йили шоирнинг “Йилнинг энг яхши таржимони” сифатида эътироф этилгани унинг таржимашунослик соҳасидаги фаолияти муносиб тақдирланганидан далолат.

Р.Мусурмоннинг айниқса, қорақалпоқ халқига нисбатан қардошлиқ меҳри ва ҳурмати бекиёс. Қорақалпоғистонда бирор адабий-маданий тадбир ёки шоир ва ёзувчиларнинг юбилеи йўқки, унда Р.Мусурмон иштирок этмаган, сўзга чиқиб икки қардош адабиётнинг дўстлиги, алоқалари тўғрисида илҳом билан сўзламаган, шеър ўқимаган бўлсин. Шоирнинг К.Каримов, Ў.Абдурахмонов, Ш.Аяпов, М.Низонов, А.Абдиев, Б.Генжемуратов, М.Аҳмад ва яна бир неча қорақалпоқ ёзувчилари ва шоирлари билан танишлиги, дўстлиги, ижодий ҳамкорлиги халқларимиз ва адабиётларимиз дўстлигига хизмат қилаётгани ҳам ҳақиқат. Ўзбекистон халқ шоири Ибройим Юсупов таъбири билан айтганда: “Бир-бирларимизнинг асарларимизни ўқиш, ҳаётимизни телевидение орқали намойиш қилишнинг ўзи етмайди, кўзларимиз кўзларимизга тушиши, юзимиз-юзимиздан баҳра олиши, жонли мулоқотлар зарур [2]”. Р.Мусурмоннинг қорақалпоқ ўлкасига сафари, адиблар билан жонли мулоқотлари, бу халқ ҳаётини яхши ўргангани ёзилажак шеърлари учун материаллар тўплашга имкон туғдирган.

Ўз миллатидан ташқари бошқа миллатларга ҳам эҳтиром кўрсатиб, қадриятларини эъзозлайдиган, асарларида улар ҳаётининг турли кўринишларини миллий руҳда, байналмилал ғоялар билан уйғунлаштириб талкин этган ижодкор борки, у албатта мухлислар ҳурматини қозонади. Рустам Мусурмон мана шундай эътирофга сазовор бўлган, ўзбек ва қорақалпоқ халқлари турмушидан ҳар хил бадиий шаклларда икки қардош халқнинг миллий менталитетини, ўзига хослигини назарда тутган ҳолда қалам тебратиб танилган ва тан олинган сўз устасидир. Шоирнинг 2022 йил нашр этилган “Бир жуфт сўз” [3] шеърый тўпламига кирган “Зотим чуют, мен ҳам қорақалпоқман” деб номланган туркум шеърлари фикримизга далил бўла олади. Бобдаги ўн учта шеърнинг ҳаммасида шоир қорақалпоқ мавзусининг турли қирраларини хилма-хил усулларда очиб беришга ҳаракат қилган. Шеърларнинг ҳар бир банди, ҳар бир мисрасида шу замин ва миллатга хос бетакрор хусусиятлар жилоланиб туради. Шоир шеърларида учрайдиган “*Хўжайлидан нари Кўнғирот, Устюрт*”, “*бўйин кўрсам қорақалпоқ ўғлонни, кўргандайман Едигени Қоблонни*”, “*Жайхўр жилолаган дурсан, гавҳарсан*”, “*Шағала, шағала, шағиллайди шағала*”, “*Аму тошқинидай жўшар “Дам бермас”, “қанча чопсанг кўздан қочар кенгликлар*”, “*эл берган Отажон ҳофиз устозни*”, “*юррак – кема, Оролда қумларга ботиб қолган*” каби мисраларни ўқиган китобхон ўзини тасвир объектига дахлдордек, бирор жойда ўша воқеага гувоҳ бўлгандек ҳис қилади. Ушбу сатрлар шоирнинг қорақалпоқ мавзусидаги шеърларидан териб олинди. Р.Мусурмон қўллаган Қорақалпоғистонга хос атамалар, сўз санъати, бадиий деталлар, бетакрор табиат тасвири билан боғлиқ лавҳалар қорақалпоқ ҳаётининг бадиий кўзгусидир. Шоир маҳаллий шароитни эслатадиган характерли атамалар, халқ калбига сингиб кетган дostonлар, улардаги қаҳрамонлар, тарихий шахсларни шеърларига жо қилиб миллий қиёфалари билан табиий ва ишонарли тасвирлаган. Мисолларда тилга олинган атамалар, исмлар ва географик жой номлари, миллий анъаналар, ижтимоий-маънавий шароитни ёдга соладиган бошқа-да белгилардан шеърда қайси миллат

тараннум этилганини ўқувчи дарров пайқайди. Муаллиф поэтик маънони кучайтириш учун мавзуга мос рамزلарни танлаб шеър ғоясини очишда улардан фойдаланган.

“Зотим чуют, мен ҳам қорақалпоқман” туркумига кирган ҳар бир шеърнинг ўзига хос ифода шакли бор. “Ақчақўл”, “Халилла”, “Шағала”, “Оққу”, “Туронғил ва шамол”, “Кема”, “Қўшлар учиб келди Тўртқўлга” каби қасида, бағишлов, қорақалпоқ халқ кўшиқларини эслатадиган шеърларда қорақалпоқ руҳи уфуриб туради. “*Осмонларга қучоқ очар кенгликлар*”ни “*қирғовулга, анга тўла тўқайи*”ни, “*Қирққизлари от чоптирган бу диёр*”ни алоҳида меҳр билан миллий бўёқларда берган.

“Устюрт, Қорақалпоғистон қўргони” шеърда шоир қорақалпоқ миллий-маҳаллий шароитини, мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларига нисбатан бу ўлкада ўзгача ҳукм сурадиган ёзнинг жаримаси ва қишнинг қаҳратонини реал тасвирлаган.

Бу чўлда қуш учса қаноти куяр,
Унда одам юрса, оёғи куяр,
Баҳорнинг кўқарган янтоғи куяр,
Чўлнинг гули қайда, тикони қайда?

Ёзда чўл чанг бўлар, аёзда тойғоқ,
Бепоев Устюртда қишлайди сайғоқ,
Она Ватан уйғоқ, табиат уйғоқ,

Яратганининг бундай жайрони қайда [3:11]?

Бу ўлкада кўп ижодий сафарда бўлиб, табиат манзараларининг гувоҳи бўлган шоир ҳаёт кўринишини образли шаклда, хилма-хил рангларда бера олган.

Ҳар қандай шоир шеърятига жон бағишлайдиган фазилатлардан бири образлиликдир. Шоир лирик қаҳрамон характерини очишда табиатга мурожаат қилади, турли фасллардан образ танлайди, яъни табиатнинг турли манзараларини дилига жо қилиб, шу орқали фалсафий фикр айтишга муваффақ бўлади. Шоир шеърларида учрайдиган “*қиш*”, “*ёз*”, “*баҳор*”, “*янтоқ*”, “*бепоев чўл*”, “*сахродаги қум*”, “*туронғил*”, “*шамол*”, “*балиқ*”, “*чағалай*”, “*ўрдак*”, “*оққу*” ва ҳақозалар шунчаки оддий табиат кўриниши эмас, балки лирик қаҳрамон психологиясини очиб беришга қаратилган бадиий восита ҳамдир. Мана, бир мисол:

Оққу оққугинам, оппоқ қушгинам,
Сени кўрсам, бошдан учгай хушгинам.
Оқ кўнглим, оҳ, кўнглим боғлашиб қолди,
Кўндуз ҳаёлигинам, оқишом тушгинам.

Ишқингда ўртаниб увлаб юрибман,
Ўтда ёниб, сувда сувлаб юрибман.

Орзумга етолмай, қора қу бўлиб,

Сендек бир оққуни қуваб юрибман [3:117].

Шеър образли мушоҳадаларга бой. Унинг ҳар бир мисрасида шоир тафаккурига хос чўқур маъноли фикр ифодаланаётгани сезилиб турибди.

Рустам Мусурмоннинг таниқли қорақалпоқ ижодкори, машҳур нотик Шараф Уснатдиновга бағишланган “Чечан” номли шеъри шакли ва мазмуни жиҳатидан таниқли ўзбек адаби Султон Акбарийнинг “Жўлмирзага ҳазил хат” ва «Оғайин» шеърини эслатади. Бу шеърда Р.Мусурмон устоз адиблардан тортиб замондош ижодкорларининг қиёфасини реал чизиб берган. Ҳар иккала шеърда ҳам ўзбек ва қорақалпоқ ижодкорлари ўртасидаги дўстона муносабатлар мадҳ этилади. Султон Акбарий “Жўлмирзага ҳазил хат”да бир-бирларига ҳадди сиғадиган қаламқаш замондошларига ҳазил аралаш “салом” йўллаб, улардан ҳол-аҳвол сўрайди:

Хўжабегинг ўч эмасми куймоққа,
Кўк Оролнинг лакқасига, ўйноққа,

Алдаб олиб борардимиз Мўйноққа,
Хануз ялпоқ товоғни?

Бойниёзинг тутиб келса чавоқни
Ибройиминг тўлдир деса товоқни,
Бобош қовун деса кади ковоқни,
Қўноқларинг хайронми?...[4:130]

Султон Акбарий мисраларда қорақалпоқ шеърятининг номдор сўз усталари - Хўжабек Сейтов, Бойниёз Қайипназаров, Ибройим Юсупов, Бобош Исмоиловларнинг номларини тилга олган бўлса, Р.Мусурмон қорақалпоғистонлик замондошлари Муратбой Низанов, Ўрозбой Абдурахмонов, Бахтиёр Генжемуратов, Янгибой Қўчқоровлар билан ҳамкорликда *“адабиётга хизмат қилаётгани”* дан мамнун:

Ёнингизда Муратбой ҳам Ўразбой,
Қалам тутган қўли узун, дарозбой.
Хоразмда меҳмон бўлиб қайтдингиз,
Қичқирмасдан овулдаги хўрозбой.
Шарқ сўйлайди бизга қуёш ҳақида,
Лола сўйлар тоғ ила тош ҳақида.
Бахтиёр мадҳ этди Ўқуздарёни,
Шеър ўқиди Янгибой Шош ҳақида [3:110].

Шеър халқона содда тил ва самимий руҳда жўшқин қалб билан куйланган. Вазни енгил, кофияланиш тартиби ҳам содда.

“Оғайин” шеърининг охириги банди сўнги мисрасида Султон Акбарий бир сўз қўллайди. Бу оддийгина сўз шеърга миллий рух бериб, гўё уни ёритиб тургандай:

Оғайин, кўп эзма бўлиб кетибман,
Шеър ағдариб туриб салом битибман,
Соғинчимни шундоғ изҳор этибман,
Соғинган тек Султонми [4:131]?!

“Тек” сўзи ўзбек тилида “фақат” деган маънони англатади. Султон Акбарий *“тек”* сўзини ишлатиб шеърга миллий ранг берган. Ўзини қорақалпоқ ҳаётига, қаламқаш дўстлари даврасига жуда “яқинлаштирган”.

Р.Мусурмон ҳам шеърнинг сўнги бандларидан бирида шундай ёзади:

Кўпайлашиб Оролга эм излайсиз,
Она ернинг ободлигини кўзлайсиз.
Айланайин, тувусқаним, бовурим,
Юртбошимнинг элга меҳрин сўзлайсиз [3:111].

“Тувусқаним” сўзининг айнан қорақалпоқча вариантда берилгани тасвирга такрорланмас колорит бериш билан бирга шеърнинг поэтик оҳангини ҳам кучайтирган.

Шеърдан шундай ибратли мантикий хулоса келиб чиқади. Бир пайтлар адабиётлар манфаатига хизмат қилган ўзбек ва қорақалпоқ ижодкорлари ўртасидаги

самимий, дўстона муносабатлар, ўзаро борди-келдилар, дийдорлашиб туришлар, фикрлашиб тажриба алмашувлар бугун ҳам давом этмоқда. Дийдорлашув сабаб адабиётларимиз дўстлик мавзусидаги янги-янги асарлар билан бойиб бормоқда. Р.Мусурмон Қорақалпоғистоннинг қайси бурчагида бўлмасин, ўзини худди ўз уйидагидек эмин-эркин ҳис қилиб, бу халқнинг меҳмондўстлигини *“меҳмон сахий бўлса, меҳмон оромда”* дея юксак баҳолайди. “Чечан” мана шундай ижодий сафарларнинг, мулоқотларнинг, тажриба алмашувларнинг мевасидир. Шеър шу фазилати билан ҳам бугунги куннинг асари.

Мен Р.Мусурмонни илгари матбуотдаги шеърлари, таржималари ва публицистик мақолалари орқали ғойибона танирдим. Илмий-тадқиқот ишимнинг бир қисми бадиий таржимага боғлиқ бўлганлиги туфайли адабиётлар зарурати юзасидан ўтган йили Ўзбекистон Ёзувчилар Уюшмасида у киши билан учрашдим. Ўзбек ва қорақалпоқ адабиётидан қилинган таржималарнинг қиёсий таҳлили учун айрим асарларнинг асл нусхаси кераклигини айтганимда дарров қорақалпоқ адиблари билан боғланиб, улар билан худди минг йиллик қадронлардек сўрашиб, зарур адабиётларни топишимга ёрдам берган. Ўшанда мен Р.Мусурмоннинг қорақалпоқ адиблари билан жуда қалин дўст эканлигига яна бир бор амин бўлганман ва унинг қиёфасида илм ва ижод йўлидаги инсонларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга доим тайёр, меҳрибон, адабиёт жонқуяри, олижаноб фазилатлар соҳибини қашф қилганман.

Мақола муқаддимасида Мухтар Шахановнинг адабий дўстлик ҳақидаги фикрларини қайд этгандим, хотимада ҳам унинг қўйидаги мисраларини келтиришни жоиз деб билдим:

Дўст қучишдан бўшамасин қўлларим,
Шуни жуда армон қилар дилларим.
Дўстлигимга ишонганлар кам бўлса,
Унда менинг ожизланиб қолганим.

Ўзбек адабиётида ўз ўрнига ва ўз сўзига эга шоир ва таржимон, публицист Р.Мусурмон халқлар ўртасидаги дўстлик алоқаларини ўрнатишда ҳеч қачон *“ожиэзланиб қолмасин”* дегимиз келади. Жаҳон ва қардош халқлар адабий алоқалари тараққиётига серқирра ижоди ва сермахсул таржималари билан муносиб ҳисса қўшиб келаётган Рустам Мусурмон айни кунларда олтамиш ёшни қаршиламоқда. Биз юбилейримизга мустаҳкам соғлиқ тилаб, қаламингиз сиёҳи ҳеч қачон тугамасин деймиз!

Адабиётлар

1. Шаханов М. Дўстлик қадр. // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1987, 29-май.
2. “Ўзбекистон овози”. 1991, 27 сентябрь.
3. Мусурмон Р. Бир жуфт сўз. – Тошкент: “Адабиёт”, 2022.
4. Акбарий С. Шукрона. Сайланма. – Тошкент: “Ғафур Ғулом”, 1987.

РЕЗЮМЕ. Мақолада Қорақалпоғистон халқ шоири Рустам Мусурмон ижодининг ўзига хос хусусиятлари, қорақалпоқ мавзусидаги шеърларида миллий колорит яратиш маҳорати ёритилган.

РЕЗЮМЕ. В статье освещаются уникальные особенности творчества Рустама Мусурмана, народного поэта Каракалпакстана, и его способность создать национальный колорит в своих стихах на тему Каракалпакстана.

SUMMARY. The article highlights the unique features of the work of Rustam Musurman, the national poet of Karakalpakstan, and his ability to create a national color in his poems on the subject of Karakalpakstan.